

ANETTA EJDULIS (*MUZEUM OKRĘGOWE W SUWAŁKACH*)

**OSADNICTWO PALEOLITYCZNE I MEZOLITYCZNE
POŁUDNIOWEJ CZĘŚCI OBSZARU DORZECZA MARYCHY.
BADANIA POWIERZCHNIOWE I SONDAŻOWE NA SEJNEŃSZCZYŹNIE
(Pl. 72-79)**

Obszar dorzecza Marychy zalicza się do mikroregionu Pagórków Sejneńskich, stanowiących część Pojezierza Wschodniosuwalskiego. Jego zachodni skraj stanowi górny bieg Czarnej Hańczy, południowy – granica sandru augustowskiego. Od wschodu i północy rejon zamyka granica państwa (KONDRACKI 1994: 55-62; 1998: 120, 122). Do omawianej części dorzecza Marychy zaliczono rejon na południe od Berżnik do miejscowości Stanowisko, gdzie Marycha staje się rzeką graniczną Polski, Litwy i Białorusi. Cechą charakterystyczną tego regionu są lasy stanowiące zaczątek Puszczy Augustowskiej oraz występowanie dużych jezior rynnowych: Gieret, Pomorze i jeziora wytopiskowego Zelwa. Pagórki są tu nieliczne, gdyż zaczyna się teren równinny (sandrowy), utworzony przez osady wodnolodowcowe, głównie piaski i żwiry. Administracyjnie obszar ten wchodzi w skład powiatu sejneńskiego województwa podlaskiego. Analizie poddano dwa poprawnie przebadane obszary AZP: 18-89 i 19-89 oraz obszar 18-88, który czeka na weryfikację badań.

Badania powierzchniowe, realizowane w ramach AZP, rozpoczęto w dorzeczu Marychy w roku 1982, ale systematyczne prace pod kierunkiem Grażyny Iwanowskiej i Anny Bitner-Wróblewskiej z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie ruszyły dopiero w 1985 r. (BITNER-WRÓBLEWSKA, IWANOWSKA 1992).

Charakterystycznym zjawiskiem zaobserwowanym na badanym terenie jest występowanie stanowisk wielokulturowych, grupujących materiały od epoki kamienia (przede wszystkim paleolit i mezolit), aż po czasy nowożytnie. Lokalizacja stanowisk w pobliżu jezior i rzeki sprawiła, iż stanowiska noszą ślady wielokrotnego zasiedlenia, a materiały z powierzchni są mocno przemieszane. Do najciekawszych, zlokalizowanych w bliskim sąsiedztwie Marychy stanowisk, należą dwa duże obozowiska z materiałami krzemiennymi, datowanymi na paleolit, mezolit i epokę żelaza. Na stanowisku Kiecie 1 (12) znaleziono 179 krzemieni, a w obrębie drugiego obozowiska – Kiecie 11 (46) pozyskano 285 krzemieni, z powierzchni około 300 m².

Zebrane w trakcie badań powierzchniowych inwentarze krzemienne wymykają się bardziej precyzyjnym określeniom chronologicznym. Duża liczba materiałów krzemiennych datowana jest na epokę brązu i czasy późniejsze. Może być to przyczynkiem do podkreślenia zjawiska długotrwałego używania narzędzi krzemiennych, nawet w czasach, gdy na innych terenach zostały już one zupełnie wyparte przez narzędzia metalowe. Wiąże się z tym problem

określania chronologii znalezisk krzemiennych z czasów od epoki brązu po szeroko rozumianą epokę żelaza (EJDULIS, IWANOWSKA 2002: 33). Materiały z badań powierzchniowych łączą zazwyczaj zabytki z kilku jednostek kulturowych. Określenie ich chronologii może być obciążone ryzykiem błędu, zwłaszcza jeśli chodzi o wyroby niecharakterystyczne. A bardzo często inwentarze mają szerokie ramy chronologiczne lub są ogólnie datowane na epokę kamienia.

Pomimo tego, z całości analizowanych materiałów można wyróżnić zabytki o cechach dystynktywnych, świadczących o przynależności do danej jednostki kulturowej. Z zabytków paleolitycznych pozyskano: liściak lyngbyjski (Fig. 2:4) i dwa liściaki dwukątowe kultury świderskiej ze stanowiska 11 (15) w Zelwie (Fig. 2:1-2), świderski liściak trzypienowaty ze stanowiska 9 (40) w Wigranach (Fig. 2:10) i ze stanowiska 11 (46) w Kieciach, oraz półtyłczak skośny, znaleziony na stanowisku 3 (23) w Kieciach (Fig. 2:3). Do materiałów określonych jako paleolityczne należy dodać wiórowe rdzenie dwupiętowe wraz z pozyskanymi z nich wiórami. Obraz tych inwentarzy uzupełniają rylce, drapacze, wiórowce, a także odpadki poprodukcyjne, czyli odnawiaki, świeżaki i wierchniki.

O osadnictwie mezolitycznym w tym regionie świadczą znaleziska rdzeni ołówkowatych ze stanowisk 1 (5) i 2 (6) w Gibach (Fig. 1:1,5), stanowiska 11 (46) w Kieciach (Fig. 2:5), stanowiska 8 w Kieciach (Fig. 2:9) oraz stanowiska 13 (1) w Wilkokuku (Fig. 2:6). Ponadto w inwentarzach występują liściaki, wiórowe rylce łamańce, surowe wkładki, wiórki oraz fragmenty wiórów (najliczniej części sęczkowe i wierchołkowe). Występują one w towarzystwie innych typów rylców i drapaczy. Materiały te można zaliczyć do kundajskiego kręgu kulturowego, dla którego charakterystyczne jest stosowanie techniki naciskowej. Ciekawym elementem jest znaleziony zwykły trapez na stanowisku 11 (46) w Kieciach (Fig. 2:8). Zaliczono go do ugrupowania związanego z mezolitycznym kręgiem północnym.

Stanowiska z inwentarzami paleolitycznymi i mezolitycznymi grupują się w południowej części obszaru dorzecza Marychy. Właśnie na tym terenie rozpoczęto badania sondażowe: w październiku 1996 r. na stanowisku 2 w Gibach przebadano 11 m². Zabytki zalegały na głębokości do 80 cm od powierzchni wykopów i wymieszane występowały w tej samej warstwie naturalnej: w humusie i warstwie piasku średnioziarnistego koloru pomarańczowego. Ogółem pozyskano 600 zabytków krzemiennych,

22 fragmenty kości i 6 fragmentów zęba dużego przeżuwa-
cza. W materiale przeważają odłupki, wióroodłupki i okru-
chy, czyli zabytki nie dające podstaw do określenia chrono-
logii. W grupie narzędziowej najliczniej reprezentowane
są skrobacze (10 sztuk), rylce (2 sztuki: klinowy jednak
i węglowy boczny), wiórowce (2 sztuki), surowe wkładki,
trzcina liściaka z retuszem strony spodniej trzonka i frag-
ment zbrojnika typu Wieliszew lub złamany wysoki trapez.
Obok nich występują fragmenty wiórów (części sęczkowe
i wierzchołkowe). Pozyskane rdzenie to wiórowe, wiórkowe
i wiórowo-odłupkowe o zmienionej orientacji. Materiały
uzyskane z sondazy wskazują na trwanie na tym obszarze
osadnictwa od mezolitu (kundajski krąg kulturowy), po
epokę brązu (Fig. 4, 5).

Drugim badanym sondażowo miejscem było stano-
wisko 11 w Kieciach, na którym w październiku 2001 r. prze-
badano 15 m². Miąższość zalegania zabytków wynosiła do
35 cm od powierzchni wykopu. Profil przedstawiał się na-
stępująco: pod humusem zalegała warstwa piasku drobno-
ziarnistego, koloru pomarańczowego, zaś całe stanowisko
zostało utworzone z piasku drobnoziarnistego, koloru jasno-
kremowego. Odmienne reprezentował się profil SE sondazy
numer 6. Zarejestrowano w nim warstwę piasku drobno-
ziarnistego z zawartością węgla drzewnych, o miąższości
od 8 do 12 cm. Przy stosunkowo ubogim ilościowo ma-
teriale pozyskanym z sondazy (34 sztuki), imponująco
prezentuje się materiał zebrany w tym czasie z powier-
szni stanowiska (292 zabytki krzemienne). Przeważają
w nim odłupki, wióry, wiórki i wióroodłupki. Z wąskiej
grupy narzędzi, obok skrobacza, zidentyfikowano dra-
pacze (4 sztuki) i wiórowiec. Bardzo ciekawym elemen-
tem jest półtylczak i liściak trzpieniowaty, który techno-
logicznie odpowiada kulturze kundajskiej (retusz pół-
stromy), natomiast chronologicznie można go
datować na późny mezolit. Wśród rdzeni (15 sztuk) prze-
ważają okazy wiórkowe i dwupiętowe. Rok później z po-
wierzchni stanowiska zebrano 114 zabytków krzemiennych,
wśród których imponującą część stanowiły rdzenie dwu-
piętowe i odpadki poprodukcyjne. Materiały te wydatowa-
no na paleolit-mezolit i epokę brązu. (Fig. 6).

W październiku 2004 r. przebadano sondażowo
kolejne stanowisko w dorzeczu Marychy. Na stanowisku 1

w Gibach założono pięć wykopów sondażowych, o wymia-
rach 1 x 1 m. Materiał zabytkowy zalegał w I i II warstwie
naturalnej (humus i piasek drobnoziarnisty koloru poma-
rańczowego) i zalegał na głębokości do 70 cm od powier-
szni wykopu. W profilach N sondazy nr 1 i 3 zarejestrowa-
no warstwę piasku drobnoziarnistego z zawartością węgla
drzewnych, o miąższości 5-20 cm. W trakcie badań po-
zyskano 63 zabytki krzemienne, wśród których najliczniejszą
grupę stanowią odłupki i wióry, także retuszowane. Obok
nich wystąpił fragment drapacza i wiórki. Pozyskane rdze-
nie to okazy wiórowo-odłupkowe o zmienionej orientacji
(8 sztuk). Znalezione również wierzchniki z rdzenia olów-
kowego. Wśród inwentarzy wystąpiły także łuszczyce
(Fig. 7). Materiał datowano wstępnie na okres od mezolitu
po epokę żelaza.

Stanowiska zlokalizowane w południowej części
dorzecza Marychy, poniżej linii Berżniki – Pomorze, zawie-
rają w swoich inwentarzach ciekawe zabytki paleolityczne
i mezolityczne, świadczące o przynależności do konkretnych
jednostek kulturowych (wschodni odłam kultury
Lyngby – tzw. kultura perstuńska lub grupa Wilno, która
rozwickła się w okresie allerdu na ziemiach Polski północ-
no-wschodniej). Występują tu także zabytki zaliczane do
kultury świderskiej, funkcjonującej na tym obszarze w dru-
giej połowie dryasu III. Charakteryzowała się ona wióro-
wymi rdzeniami dwupiętowymi wspólnoodłupniowymi
oraz trzoneczkowatymi i dwukątowymi liściakami z płas-
kim retuszem strony spodniej. We wczesnym holocenie,
wraz ze zmianami klimatycznymi i środowiskowymi, część
ludności przesuwała się zapewne ku północy, część prawdo-
podobnie przystosowała się do nowych warunków życia.
Określa się ją mianem kultury postświderskiej. Trudno jest
wyodrębnić zabytki należące do tej kultury w inwentarzach
zebranych z powierzchni. W materiałach mezolitycznych
przeważają zabytki, które możemy zaliczyć do kundajskiego
kręgu kulturowego. Inwentarze tej jednostki dostarczają do-
okólnych rdzeni do produkcji wybitnie regularnych wiórów,
wkładki typu Borki, liściaki i wiórowe rylce – łamańce.
Obok bogatych inwentarzy z materiałami „kundajskimi”
występują pojedyncze zabytki, związane z północnym krę-
giem kulturowym.

Bibliografia:

- BITNER-WRÓBLEWSKA A., IWANOWSKA G.,
1992 *Kopia dokumentacji z badań AZP obszar 19-89*, Archiwum Muzeum Okręgowego w Suwałkach.
- EJDULIS A., IWANOWSKA G.
2002 *Osadnictwo w dorzeczu Marychy. Badania powierzchniowe i sondażowe na Ziemi Puńskiej i Sejneńskiej* [in:]
Badania archeologiczne w Polsce północno-wschodniej i na zachodniej Białorusi w latach 2000-2001,
Materiały z konferencji, 6-7 grudnia 2001 roku, M. Karczewska, M. Karczewski eds, Białystok, p. 31-45.
- KONDRACKI J.
1994 *Geografia Polski. Mezo-regiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.
1998 *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.

ANETTA EJDULIS (*DISTRICT MUSEUM IN SUWAŁKI*)

**PALAEOLITHIC AND MESOLITHIC SETTLEMENT OF THE SOUTHERN PART OF THE AREA
OF THE MARYCHA RIVER BASIN. SURVEY AND TEST EXCAVATIONS IN THE SEJNY REGION**

SUMMARY

The area of the river basin of the Marycha is part of the microregion of the Sejny Hillocks (the Podlaskie Voivodeship). The region to the south of Berżniki up to the locality of Stanowisko (AZP 'Archeologiczne Zdjęcie Polski – Archaeological Record of Poland' 18-88, 18-89, 19-89) was also included in the discussed part of the river basin.

Materials acquired during the survey and from the sites which were test excavated (Giby, Site 1; Giby, Site 2; Kiecie, Site 11) include Palaeolithic finds in their invento-

ries, which testify to their pertinence to the Lyngby and the Swiderian Cultures.

In Mesolithic materials there is a preponderance of finds which can be classified to the Kunda Cultural Circle. Alongside with rich inventories with "Kunda" finds, there are also single specimens related to the northern cultural circle.

(translated by Grzegorz Żabiński)

PLANSZA 72

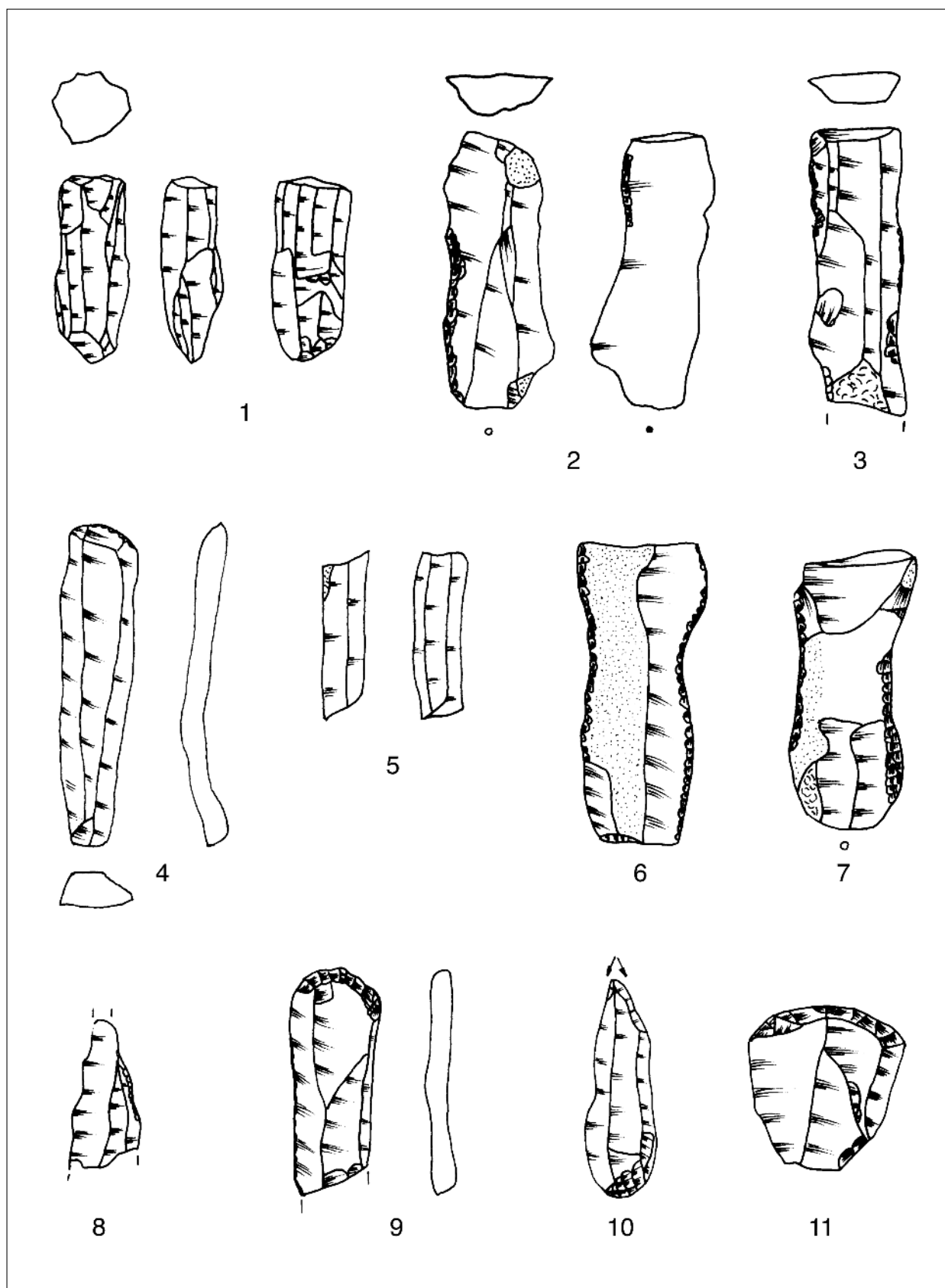

Fig. 1. Obszar AZP 18-88 – 1-4 – Giby, stan.2; 5 – Giby, stan. 1; 6 – Kukle, stan. 2; 7 – Kukle, stan. 3; 8 – Pomorze, stan. 3; 9 – Giby, stan. 3; 10 – Kukle, stan.1; 11 – Wierśnianka, stan. 1. Wszystkie rysunki zabytków – Archiwum Muzeum Okręgowego w Suwałkach

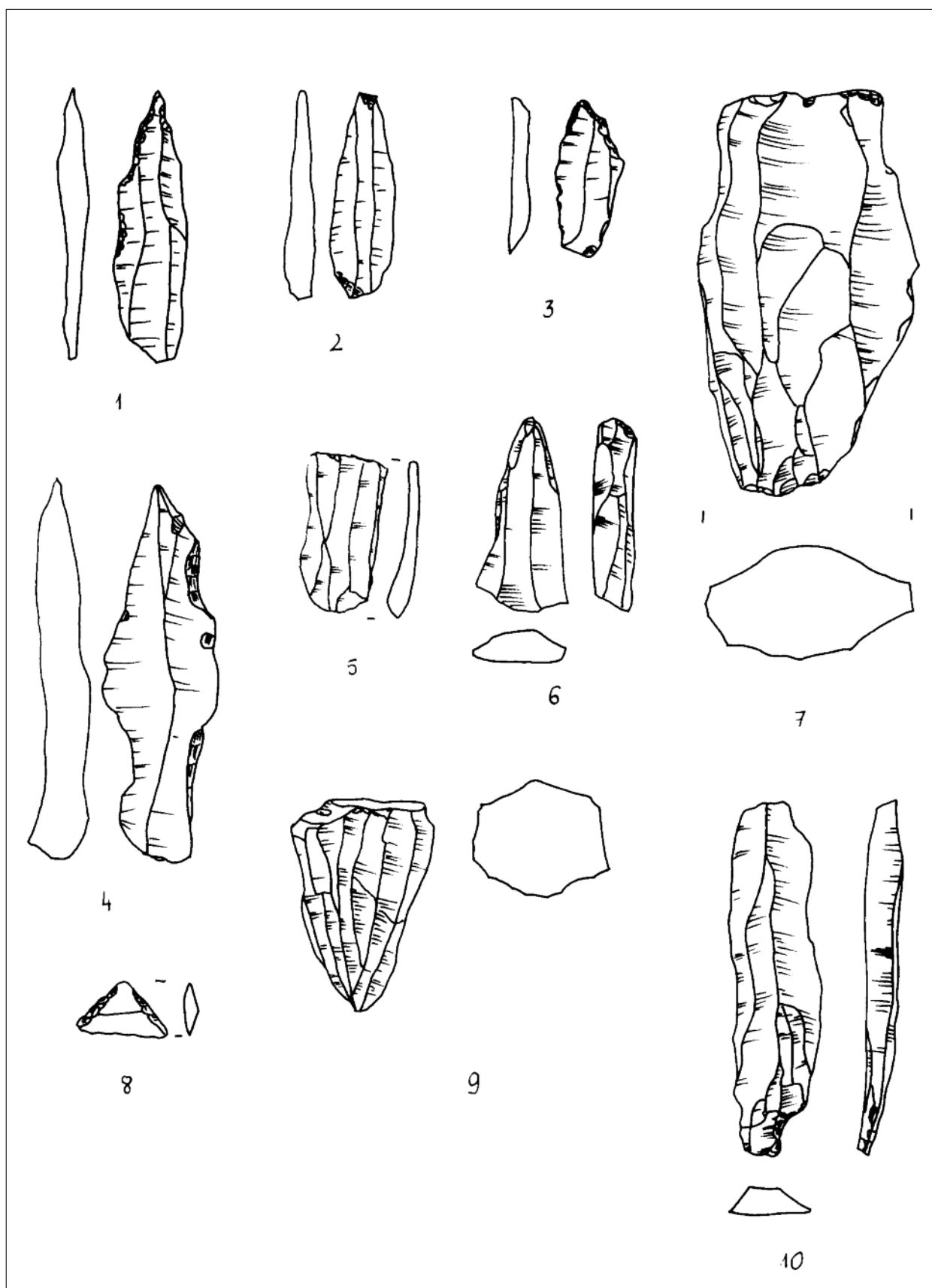

Fig. 2. Obszar AZP 18-89 – 1-2, 4 – Zelwa, stan.11; 3 – Kiecie, stan. 3; 5 – Kiecie, stan.1; 6 – Wilkokuk, stan.13; 7-8 – Kiecie, stan.11; 9 – Kiecie, stan.8; 10 – Wigranie, stan. 9

PLANSZA 74

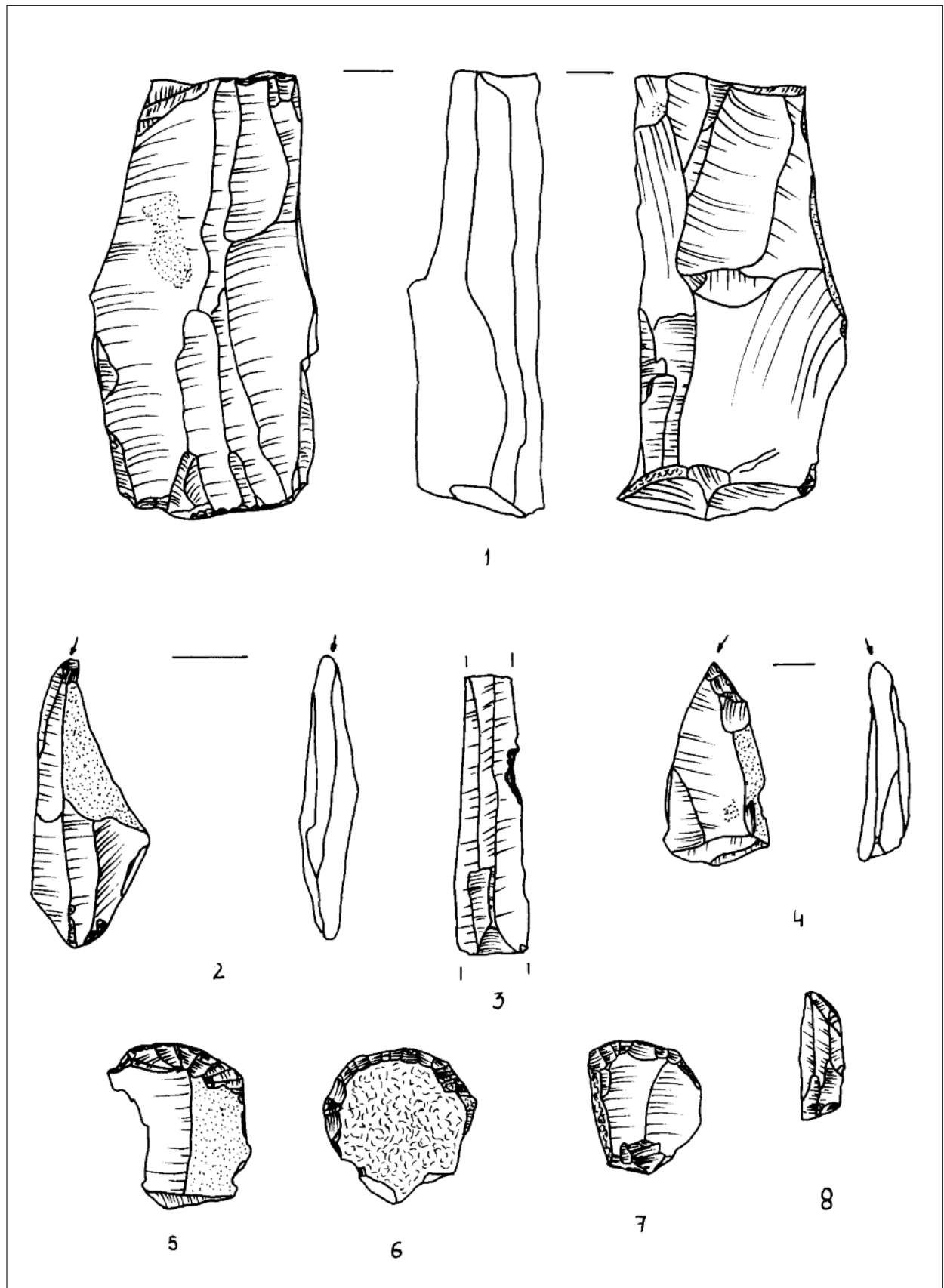

Fig. 3. Obszar 19-89 – 1–2,7 – Wilkokuk, stan. 11; 3 – Stanowisko, stan. 21; 4 – Stanowisko, stan. 15; 5 – Budwieć, stan. 25; 6 – Stanowisko, stan. 16; 8 – Stanowisko, stan. 7

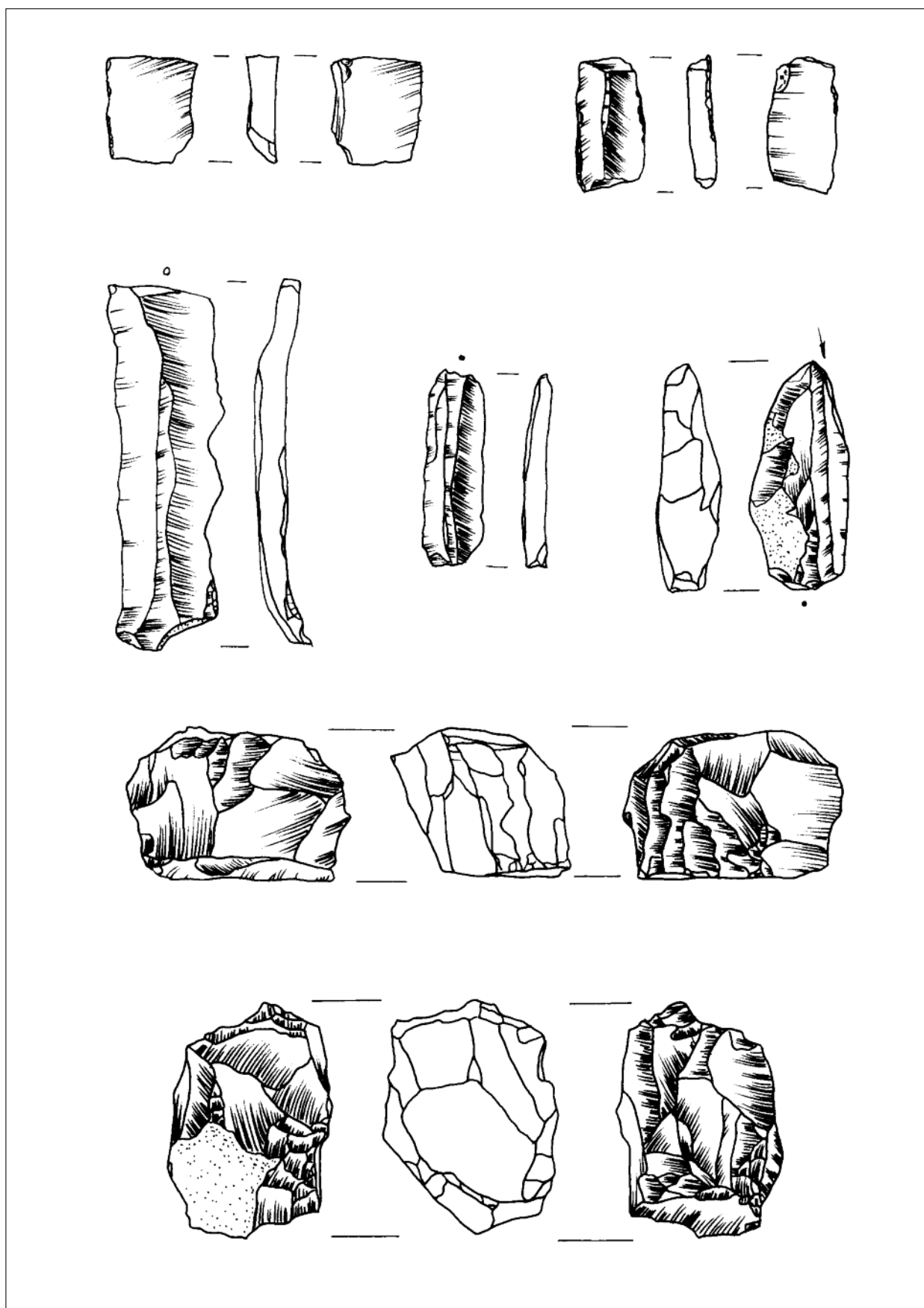

Fig. 4. Giby, stan. 2, sondaze

PLANSZA 76

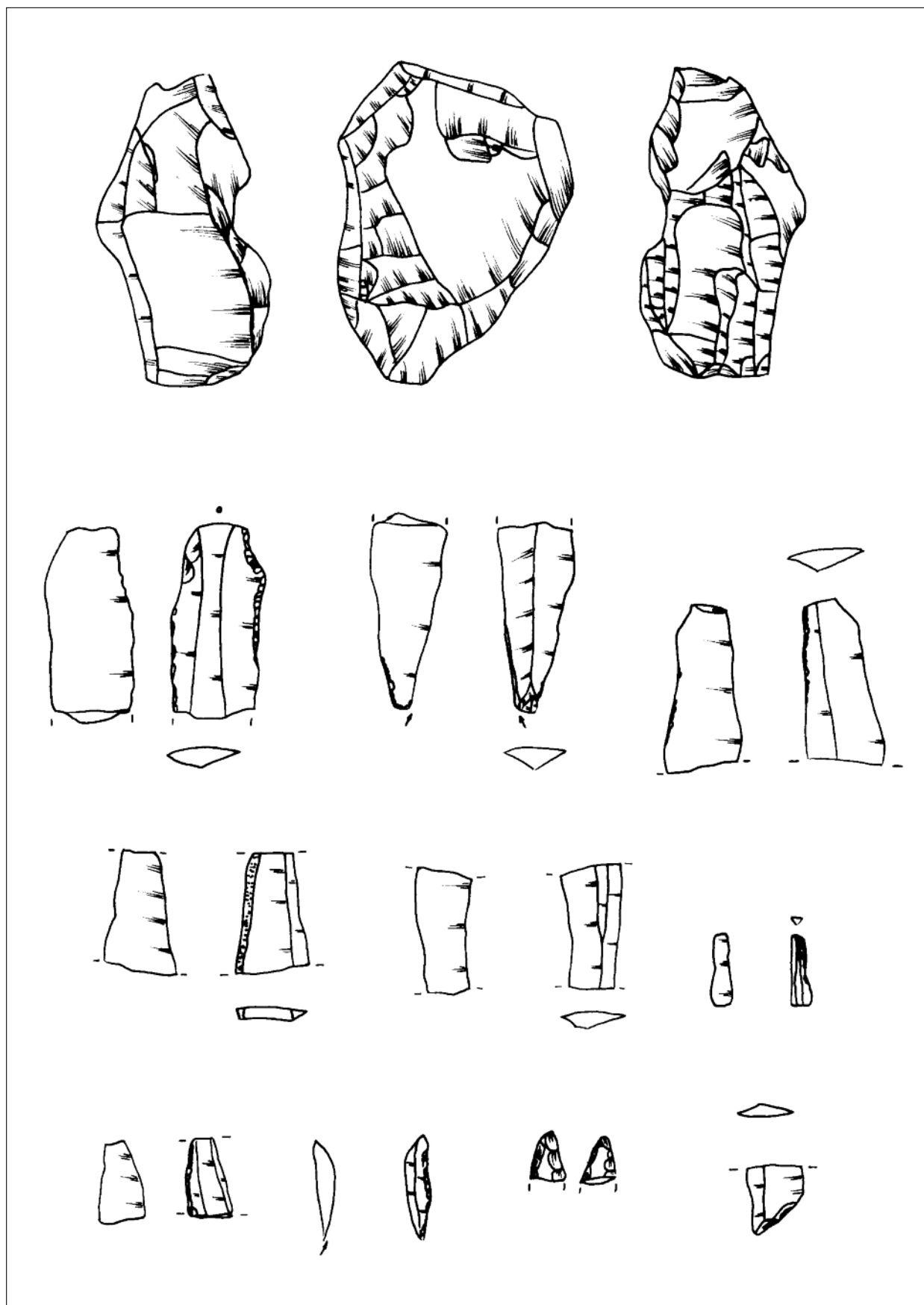

Fig. 5. Giby, stan. 2, sondaze

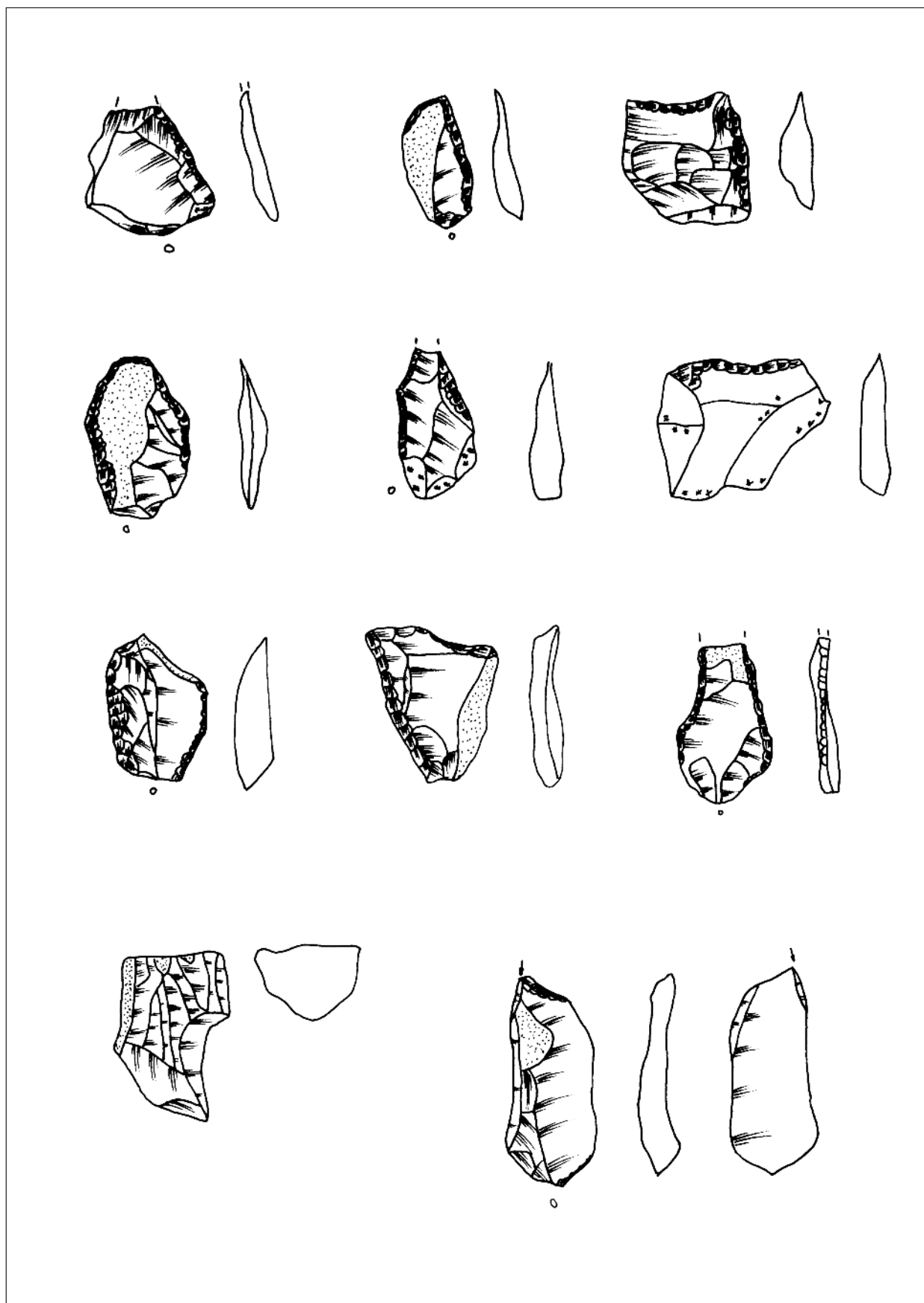

Fig. 6. Kiecie, stan. 11, sondáže

PLANSZA 78

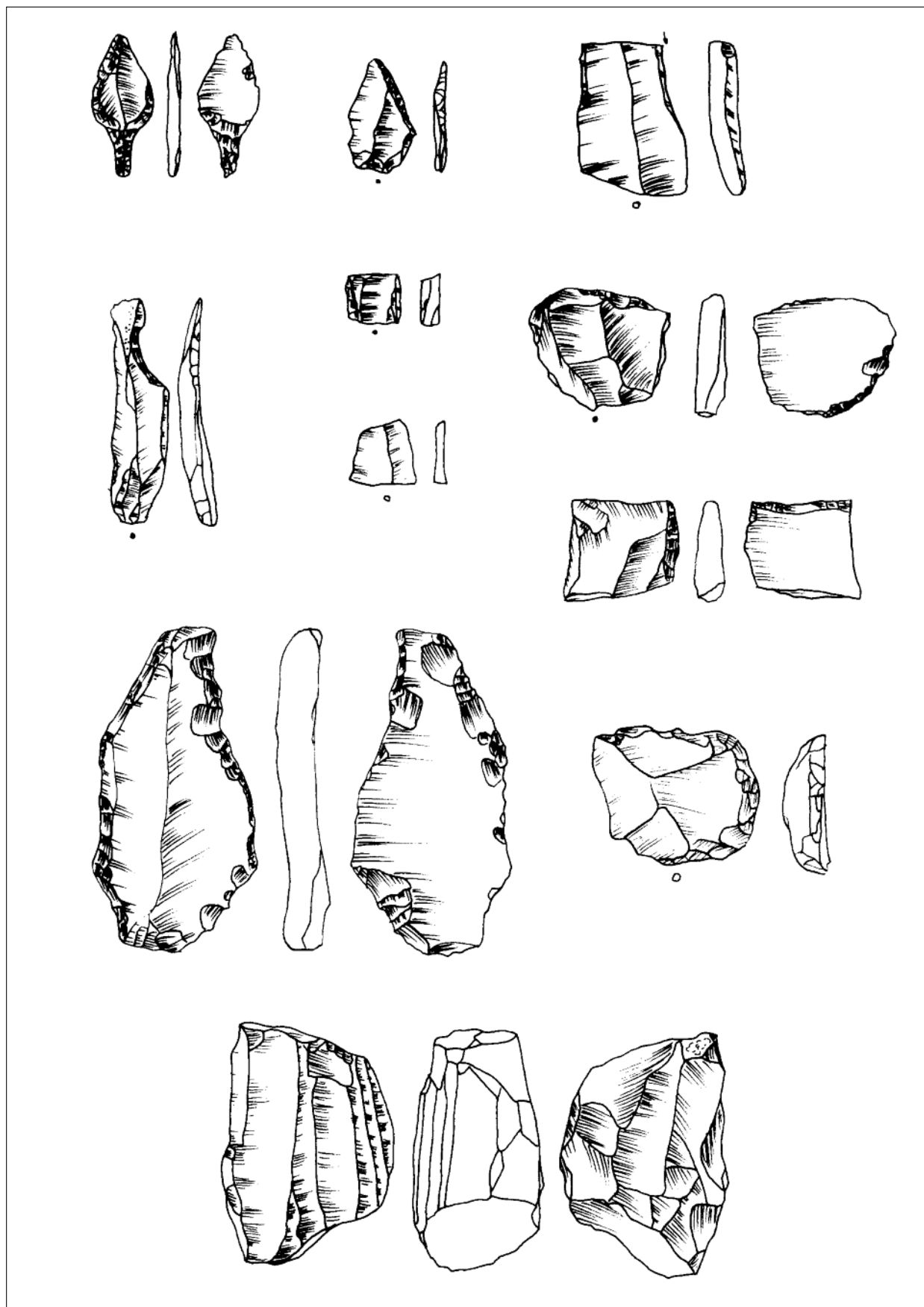

Fig. 7. Giby, stan.1, sondáže

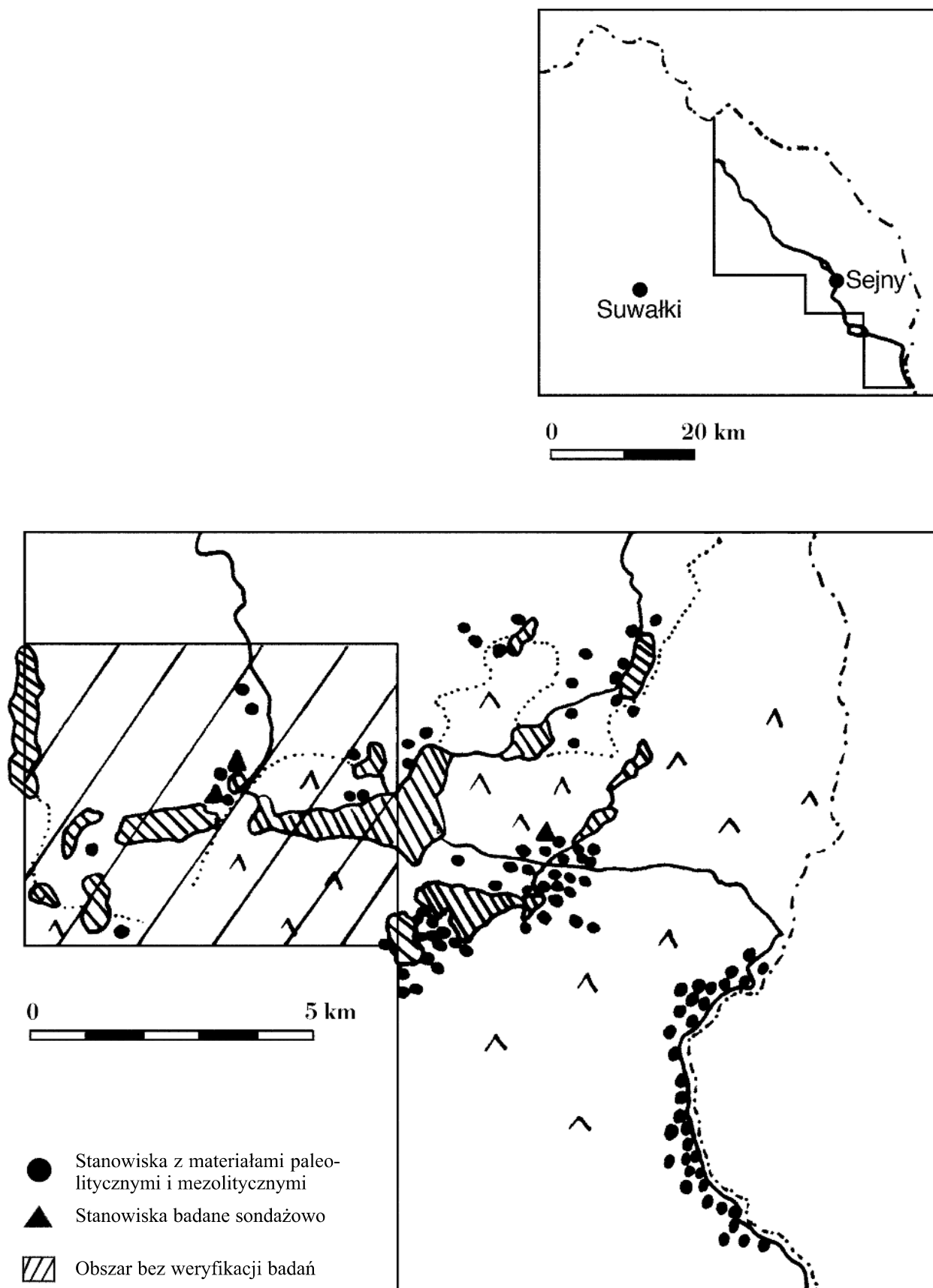

Fig. 8. Mapa południowej części dorzecza Marychy